

Grzegorz Jędrejek
Lublin

Ustawowy ustrój majątkowy małżonków
(rys historyczny – *stan de lege lata* – postulaty *de lege ferenda*)

I

Celem artykułu jest przedstawienie regulacji ustawowego ustroju majątkowego małżonków w prawie polskim. Pierwszą ustawą wydaną po II wojnie światowej, która odnosiła się do omawianej problematyki, był dekret prawo małżeńskie majątkowe z 1946 r.¹ W II Rzeczypospolitej pomimo powstania kilku projektów dotyczących zarówno małżeńskiego prawa osobowego² jak i majątkowego³, nie doszło do powstania kodyfikacji prawa rodzinnego⁴. Przez cały

¹ Dz. U. Nr 31, poz. 196.

² I tak 28 maja 1929 r. został przyjęty przez Komisję Kodyfikacyjną projekt prawa małżeńskiego. Spotkał się on jednak ze sprzeciwem różnych środowisk, w tym zwłaszcza katolickich, wskutek czego nie wszedł w życie. Zob. G. Jędrejek, *Separacja w Projekcie prawa małżeńskiego z 1929 roku*, Studia z Prawa Wyznaniowego, t. II, red. A. Mezglewski, Lublin 2001, s. 57 i nn.; P. Kasprzyk, *Trudności kodyfikacyjne związane z wprowadzeniem instytucji separacji małżeńskiej do prawa polskiego*, tamże, s. 30 i nn.

³ Zob. *Projekt majątkowego prawa małżeńskiego opracowany przez prof. Karola Lutostańskiego*, Warszawa 1934; *Projekt prawa małżeńskiego majątkowego*, Warszawa 1937.

⁴ Unifikacja z zakresu prawa cywilnego powiodła się w II Rzeczypospolitej jedynie w części. Z prawa cywilnego materialnego oprócz prawa obligacyjnego (kodeks zobowiązań z 1933 r.) nie została skodyfikowana żadna dziedzina prawa. I tak nie zunifikowano prawa rzeczowego, prawa spadkowego oraz pewnych fragmentów części ogólnej prawa cywilnego (Por. Z. Radwański, *Kształtowanie się*

okres dwudziestolecia międzywojennego w zakresie prawa rodzinnego prawem obowiązującym było prawo państw zaborczych⁵. Dopiero po II wojnie światowej doszło do przyjęcia dekretów unifikacyjnych z prawa rodzinnego, z których jeden dotyczył stosunków majątkowych małżonków⁶.

Poruszone w artykule zagadnienie zasługuje na uwagę z kilku powodów. Po pierwsze stosunki majątkowe małżonków należą bez wątplenia do tych problemów prawa cywilnego, które interesują

Polskiego systemu prawnego w pierwszych latach II Rzeczypospolitej, "Czasopismo Prawno – Historyczne" 1969, t. XXI, z. 1, s. 43 i nn.). Zdołano uchwalić kodeks handlowy (Dz. U. z 1934 r., Nr 57, poz. 502.). Polska kodyfikacja wzorem kodeksu handlowego niemieckiego została oparta na tzw. podmiotowej koncepcji prawa handlowego, zgodnie z którą prawo handlowe jest prawem stanu kupieckiego. Por. J. Namitkiewicz, *Zarys prawa handlowego*, Warszawa 1934, s. 11; A. Szczygalski, *Zasady prawa handlowego*, t. I, Warszawa 1947, s. 14. O dużej wartości kodeksu świadczy fakt, iż nigdy w całości nie został uchylony, stanowiąc aż do 1 stycznia 2001 r. podstawowe źródło prawa handlowego (Art. VI przepisów wprowadzających kodeks cywilny z 1964 roku uchylił kodeks handlowy, pozostawiając w mocy większość jego przepisów, w tym przepisy regulujące spółki handlowe. Powstałe po 1989 roku spółki handlowe podlegały zatem przez ponad dziesięć lat przedwojennej kodyfikacji, por. m. in. K. Kruczałak, *Prawo handlowe – zarys wykładu*, Warszawa 1996, s. 26 i n.). Należy zauważyć, iż ustawa – kodeks spółek handlowych opracowana przez Stanisława Sołtysińskiego, Andrzeja Szajkowskiego i Andrzeja Szumańskiego, która weszła w życie od 1 stycznia 2000 r., opiera się w dużym stopniu na przedwojennym kodeksie handlowym. W okresie międzywojennym uchwalone także zostały ustawy szczegółowe, które miały usprawnić obrót gospodarczy. I tak przyjęto m.in. ustawę z 5 II 1924 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych (Dz. U. Nr 31, poz. 306), ustawę z 2 VIII 1926 o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz. U. Nr 97, poz. 559), ustawę z 14 V 1926 o prawie autorskim (Dz. U. Nr 48, poz. 286). W drodze rozporządzeń Prezydenta RP przyjęte ponadto zostały: *prawo wekslowe* (rozporządzenie z 14 XI 1924 r. – Dz. U. Nr 100, poz. 926) i *prawo czekowe* (rozporządzenie z 14 XI 1924 r. – Dz. U. Nr 100, poz. 927).

⁵ I tak na ziemiach zaboru rosyjskiego obowiązywało prawo małżeńskie z 1936 r., w zaborze niemieckim Kodeks Cywilny (BGB) z 1896 r., na terenach wschodnich Zwód Praw z 1832 r., w zaborze austriackim Kodeks Cywilny (ABGB) z 1811 r., na Spiszu i Orawie prawo węgierskie. Por. A. Zieliński, *O nowym kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*, Warszawa 1965, s. 17.

⁶ Oprócz dekretu z 29 maja 1946 r. *prawo małżeńskie majątkowe*, przyjęto także następujące dekryty: *prawo małżeńskie* z 25 września 1945 r. (Dz. U. Nr 48, poz. 270); *prawo rodzinne* z 22 stycznia 1946 r. (Dz. U. Nr 6, poz. 52); *prawo opiekuńcze* z 14 maja 1946 r. (Dz. U. Nr 29, poz. 135).

większość społeczeństwa⁷. Po drugie Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego prowadzi prace nad zmianą obecnie obowiązującego kodeksu rodzinnego i opiekuńczego⁸. W niedalekiej przyszłości nieuniknione jest powstanie nowej regulacji prawa rodzinnego. Nie ulega wątpliwości, iż jednym z kluczowych problemów takiej kodyfikacji będzie wybór majątkowego ustroju ustawowego małżonków⁹. W Polsce do rzadkości należy bowiem zawieranie majątkowych umów małżeńskich tzw. intercyz, wskutek czego zdecydowana większość małżeństw pozostaje w ustawowym ustroju majątkowym.

W niniejszym opracowaniu chodzi nam przede wszystkim o wskazanie *ratio legis* przepisów regulujących ustawowy ustroj

⁷ Jak pisał wybitny niemiecki uczony Friedrich Carl von Savigny (*O powołaniu naszych czasów do ustawodawstwa i nauki prawa*, tłum. K. Opalek, Warszawa 1964, s. 81), twórca niemieckiej szkoły historyczno-prawnej: "Pewne materie interesują żywo i bezpośrednio nieprawnika, inne jako obojętne pozostawia się samej technice prawniczej; do pierwszej kategorii należy w większym stopniu prawo rodzinne, do drugiej części prawo majątkowe, szczególnie gdy chodzi o jego ogólne podstawy". Poglądy Savigny'ego znalazły wielu zwolenników. I tak jak zauważa współczesny prawnik Wieńczysław Wagner (*Prawo porównawcze we współczesnym świecie*, "Kościół i Prawo" 1990, t. 7, s. 269); "Różne działy prawa mogą być mniej lub bardziej związane z charakterem narodowym danego społeczeństwa, a niektóre w ogóle nie mają z nim nic wspólnego". W szczególności z historią narodu nie ma być związane szeroko pojęte "prawo gospodarcze", do działów prawa, które są "wynikiem i wyrazicielem rozwoju przekonań narodowych" zaliczył Wagner prawo małżeńskie, rodzinne i spadkowe.

⁸ Por. P. Pogonowski, *Działalność Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego*, w: *Polski System Prawny (Tradycja – Zagrożenia – Kierunki Rozwoju)*, red. T. Szymański, Lublin 2001, s. 43 i nn.

⁹ Nie może budzić wątpliwości, iż funkcjonować może jedynie jeden ustroj ustawowy. A. Dyoniak (*Ustroj wspólności zysków a ustroj wspólności dorobku*, "Studia Prawnicze" 1990, z. 1, s. 18 i nn.) w sposób przekonujący przedstawił błędność koncepcji lansowanej m.in. w Niemczech, wielu ustawowych ustrojów majątkowych, które odpowiadałyby poszczególnym rodzajom małżeństw. I tak odrębne ustroje ustawowe odpowiadałyby małżeństwom, w których: a) oboje małżonkowie pracują zawodowo, b) kobieta prowadzi gospodarstwo domowe, a mąż pracuje zawodowo, c) mąż prowadzi gospodarstwo domowe, a żona pracuje zawodowo, d) jeden małżonek pracuje w zakładzie drugiego małżonka (tamże, s. 18 i n.). Jest oczywiste, iż ustawodawca nie jest w stanie uregulować wszystkich stanów faktycznych. Ustroj ustawowy powinien dotyczyć małżeńskich stosunków majątkowych występujących najczęściej.

majątkowy małżonków. Analizie poddano zatem jedynie te przepisy, które bezpośrednio dotyczą samego ustroju ustawowego, a w szczególności podają skład majątków występujących w stosunkach majątkowych małżonków. Poza zakresem zainteresowania pozostają zagadnienia szczegółowe związane np. z zarządem majątkiem wspólnym, czy też odpowiedzialnością za długi.

Cały artykuł składa się z sześciu części. Oprócz uwag wprowadzających omówiono regulację ustawowego ustroju majątkowego w: dekreście z 1946 r. *prawo małżeńskie majątkowe* (II); kodeksie rodzinnym z 1950 r. (III)¹⁰; kodeksie rodzinnym i opiekuńczym z 1964 r. (IV)¹¹; Umieszczono także regulację ustawowego ustroju majątkowego małżonków zawartą w projekcie Komisji Kodyfikacyjnej z 2000 r. oraz omówiono uchwałę Rady Legislacyjnej z 8 lutego 1996 r. dotyczącą reformy prawa rodzinnego (V). Całość zamyka podsumowanie (VI).

II

Dekret *prawo małżeńskie majątkowe* z 1946 r. wprowadził jako ustrój ustawowy ustrój podziału dorobku. Zgodnie bowiem z art. 15 dekretu “Każdy z małżonków zachowuje swój majątek osobisty i dorobkowy; może nim zarządzać i rozporządzać, o ile prawo niniejsze nie stanowi inaczej (§ 1). Dorobek obojga małżonków, jaki okaże się po ustaniu ustroju ustawowego, stanowi ich wspólną własność w równych częściach (§ 2)”. Art. 16 wymieniał składniki majątku odrębnego, a 17 najważniejsze składniki majątku dorobkowego.

A zatem wprowadzony do polskiego systemu prawa ustrój majątkowy małżonków, wypróbowany w państwach skandynawskich, stanowił próbę kompromisu pomiędzy ustrojem rozdzielności majątkowej a ustrojem wspólności majątkowej¹². Elementy tego pierwszego ustroju przeważały w czasie trwania małżeństwa, a drugiego

¹⁰ Dz. U. Nr 34, poz. 308.

¹¹ Dz. U. Nr 9, poz. 59.

¹² Por. J. Policzekiewicz, *Ustrój ustawowy z prawa małżeńskiego majątkowego*, “Przegląd Notarialny” 1947, t. II, s. 372. Zob. także A. Kisza, *Polskie prawo małżeńskie majątkowe*, Warszawa 1948.

po jego ustaniu, kiedy to dochodziło do podziału majątku dorobkowego¹³.

Przyjęty ustrój podziału dorobku spotkał się jednak z krytyką doktryny, która zarzucała mu pokrzywdzenie kobiet niepracujących, samotnie wychowujących dzieci, które w czasie trwania małżeństwa miały nie mieć z reguły żadnego udziału w uzyskanym przez męża dorobku¹⁴.

III

Ustrój wspólności dorobku jako ustrój ustawowy został wprowadzony do polskiego systemu prawa przez kodeks rodzinny z 1950 r. Zgodnie z art. 21 § 1 kodeksu: "Przedmioty majątkowe, nabyte przez któregośkolwiek z małżonków w czasie trwania małżeństwa i stanowiące jego dorobek, są wspólnym majątkiem obojga małżonków (wspólność ustawowa)". Do przedmiotów majątkowych nie objętych wspólnością ustawową zaliczono: przedmioty nabyte przez spadek, zapis lub darowiznę, przedmioty osobistego użytku oraz przedmioty potrzebne do wykonywania zawodu (art. 21 § 2 k.r.). Cały kodeks składający się z 91 artykułów charakteryzował się lakonicznością, co sprawiało, iż liczne luki prawne musiały zostać uzupełnione przez orzecznictwo¹⁵. Kwestiom stosunków majątkowych małżonków kodeks poświęcił zaledwie osiem artykułów¹⁶.

Kodyfikacja z 1950 r. została oparta na dwóch następujących założeniach: instytucja wspólności ustawowej służyć powinna interesom rodziny, a nie osób trzecich, równouprawnienie kobiety przejawiające się w zrównaniu jej pracy w domu i przy wychowywaniu dzieci z pracą zarobkową męża. Z zasadami: socjalistycznego sto-

¹³ Tamże.

¹⁴ Por. *Kodeks rodzinny. Komentarz*, red. M. Grudziński, J. Ignatowicz, Warszawa 1959, s. 116 i n.

¹⁵ Por. *Projekt Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz przepisów wprowadzających kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Warszawa 1962, s. 39 i n.

¹⁶ I tak art. 20 dotyczył odpowiedzialności małżonków za zobowiązania, art. 22 zarządu majątkiem wspólnym, art. 23 odpowiedzialności majątkiem wspólnym za zobowiązania, art. 24-25 zniesienia wspólności ustawowej, art. 26 podziału majątku wspólnego, art. 27 ustania wspólności wskutek orzeczenia rozwodu, art. 28 małżeńskich umów majątkowych.

sunku do pracy i moralności socjalistycznej miały być zgodne dwa następujące założenia: wykluczenie wszelkich przysporzeń majątkowych, których źródłem byłby sam fakt zawarcia małżeństwa, oraz zachowanie przez małżonków samodzielności mimo zawarcia małżeństwa¹⁷.

Nie ulega wątpliwości, że przyjęcie w prawie polskim w 1950 r. ustroju wspólności dorobku wynikało w znaczącej mierze z przesłanek ideologicznych. Wiązano jego wprowadzenie z procesem znikania własności prywatnej w gospodarce. Podkreślano, że wspólność dorobku funkcjonuje już w prawie radzieckim oraz w wielu państwach demokracji ludowej (np. w Albanii, Czechosłowacji, Węgrzech)¹⁸. Warto zwrócić uwagę, iż regulacja ustroju wspólności dorobku w polskim kodeksie z 1950 r. była bardzo podobna do regulacji zawartej w obowiązującym w ZSRR od 1 stycznia 1927 r. kodeksie prawa małżeńskiego, rodzinnego i opiekuńczego¹⁹.

Uznano, że to właśnie ustrój wspólności dorobku jest najbardziej optymalny w państwie socjalistycznym²⁰. Krytyce poddano przy tym wszelkie ustroje rozdzielności majątkowej, jak i umowy małżeńskie (interczyzy), które miały być reliktem społeczeństwa kapitalistycznego²¹.

¹⁷ S. Breyer, *Z zagadnień ustawowego ustroju majątkowego*, "Nowe Prawo" 1951, Nr 8, s. 24.

¹⁸ Por. m.in. J. Górecki, *Podłoże gospodarcze i funkcjonowanie wspólności małżeńskiej majątkowej*, "Państwo i Prawo" 1962, z. 3, s. 671.

¹⁹ Por. *Kodeks prawa małżeńskiego, rodzinnego i opiekuńczego RSFR*, Warszawa 1950.

²⁰ Jak pisał J. Wasilkowski w toku prac nad kodeksem rodzinnym z 1950 r. (*Stosunki prawne między małżonkami w prawie socjalistycznym*, "Państwo i Prawo" 1950, z. 4, s. 124): "Ustrojem majątkowym, który w obecnym układzie stosunków społeczno-gospodarczych w Polsce urzeczywistnia zasadę równouprawnienia małżonków i chroni żonę przed faktyczną przewagą ekonomiczną męża, może być jedynie ustrój wspólności ograniczonej do mienia dorobkowego nabytego w czasie małżeństwa".

²¹ Tamże, s. 117. Warto zaznaczyć, że kodeks rodzinny z 1950 r. dopuszczał w art. 28 § 1 jedynie rozszerzenie lub też zwężenie wspólności ustawowej. Przyjmowano w doktrynie, że małżonkowie w drodze umowy nie mogą wprowadzić rozdzielności majątkowej. Zob. szerzej S. Breyer, *Z zagadnień ustawowego ustroju majątkowego małżeńskiego*, "Nowe Prawo" 1951, Nr 9, s. 27.

Podkreślano, że w małżeństwie socjalistycznym kwestie majątkowe odgrywają drugorzędne znaczenie²². Wyrazem innego niż w państwach kapitalistycznych podejścia do małżeństwa była również systematyka prawa, gdzie prawo rodzinne, w tym małżeńskie, wyłączono z zakresu prawa cywilnego. Zabieg ten wynikał głównie z przyjęcia, że prawo cywilne ma charakter majątkowy, a prawo rodzinne głównie charakter niemajątkowy. W ten sposób zerwano z wywodzącymi się z prawa rzymskiego systematykami, które traktowały prawo rodzinne, jak i prawo małżeńskie jako integralną część prawa cywilnego²³.

IV

Kodeks rodzinny i opiekuńczy z 1964 r. zachował jako ustrój ustawowy, czyli taki, który obowiązuje *ex lege* z chwilą zawarcia małżeństwa, jeżeli małżonkowie nie zawarli umowy majątkowej, ustrój wspólności dorobku. O wiele szczegółowiej niż w kodyfikacji z 1950 r. uregulowano kwestie dotyczące stosunków majątkowych małżonków. Wprowadzono bowiem oddzielny dział poświęcony tym zagadnieniom, który liczył 24 artykuły (31-54), co w porówna-

²² Jak zaznacza S. Grzybowski (*Z zagadnień współczesnego prawa cywilnego; księga pamiątkowa ku czci Profesora Tomasza Dybowskiego*, "Studia Iuridica" 1994, t. 21, s. 202) w okresie PRL przyjęto założenie, że: "Rodzina socjalistyczna przestała być organizmem gospodarczym, stosunki rodzinne powinny być oparte na innych zasadach aniżeli stosunki majątkowe, do których są dostosowane przede wszystkim normy prawa cywilnego".

²³ Zgodnie z systematyką Instytucji Gaiusa: *personae – res – actiones* prawo rodzinne wchodzi w skład prawa dotyczącego osób (*personae*). Systematyka ta została zastosowana w wielu kodyfikacjach, w tym m.in. w Kodeksie Napoleona (1804) i Kodeksie Cywilnym Austriackim (1811). W XIX wieku pojawiła się systematyka pandektowa, która po włączeniu do oddzielnych kodyfikacji prawa procesowego (*actiones*), podzieliła prawo materialne na pięć działów: prawo osobowe, prawo rodzinne, prawo spadkowe, prawo rzeczowe i prawo obligacyjne. Systematyka ta została zastosowana w Niemieckim Kodeksie Cywilnym BGB z 1896 r., który stał się wzorem dla wielu europejskich i pozaeuropejskich kodyfikacji. W Polsce mówi się, że kodeks cywilny z 1964 roku "w zasadzie" oparty jest na systematyce pandektowej, gdyż poza jego zakresem pozostało prawo rodzinne. Zob. szerzej G. Jędrejek, *Prawo rzymskie a systematyka prawa prywatnego w Polsce w XIX-XX wieku*, w: *Starożytne kodyfikacje prawa*, red. A. Dębiński, Lublin 2000, s. 199 i nn.

niu do k.r. regulującego kwestie majątkowe zaledwie w 8 artykułach (21-28) stanowiło duży postęp.

W przypadku ustroju wspólności dorobku występują trzy masy majątkowe: majątek wspólny, majątek odrębny męża, majątek odrębny żony. Największe znaczenie, zgodnie z założeniami ustroju ustawowego, ma majątek wspólny. Obejmuje on dorobek małżonków, czyli przedmioty majątkowe nabyte w czasie trwania wspólności ustawowej przez oboje małżonków lub przez jednego z nich (art. 32 § 1 k.r.o.)²⁴.

Jako przykład dorobku ustawodawca podaje (art. 32 § 2 k.r.o.): 1) pobrane wynagrodzenie za pracę oraz inne usługi świadczone osobiście przez któregokolwiek z małżonków, 2) dochody z majątku wspólnego, jak również z odrębnego majątku każdego z małżonków.

W systemie wspólności dorobku dominującą rolę odgrywa majątek wspólny. Sąd Najwyższy konstruuje wręcz domniemanie, zgodnie z którym: "określone rzeczy w transakcji dokonywanej przez jednego tylko z małżonków zostały nabyte z majątku dorobkowego w interesie (na rzecz) ustawowej wspólności małżeńskiej"²⁵. Nabycie rzeczy z majątku odrębnego musi wynikać: 1) ze świadczenia współmałżonka, 2) z całokształtu okoliczności istotnych prawnie z punktu widzenia przepisów k.r.o."²⁶. Jak zwraca uwagę w innym ze swoich orzeczeń Sąd Najwyższy, "ustawowe pojęcie dorobku powinno być rozumiane szeroko, gdyż dorobek jest samą istotą wspólności ustawowej"²⁷. Należy przy tym zaznaczyć, że pojęcie dorobku nie jest synonimem pojęcia majątku wspólnego małżonków²⁸.

Odrębny majątek każdego z małżonków stanowią z kolei:

1) przedmioty majątkowe nabyte przed powstaniem wspólności ustawowej, 2) przedmioty majątkowe nabyte przez dziedziczenie,

²⁴ Co do regulacji stosunków majątkowych między małżonkami zob. m.in.

T. Smoczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 1997, s. 45 i nn.

²⁵ Wyrok SN z dnia 17 maja 1985 r. C III CRN 119/85, OSPiKA 1986/9-10, poz. 185.

²⁶ Tamże.

²⁷ Z uzasadnienia postanowienia SN z dnia 10 lipca 1976 r. (III CRN 126/76, OSNCP 1977/4, poz. 73, OSPiKA 1978/4, poz. 74).

²⁸ Por. m.in. A. Zieliński, *Składniki majątku wspólnego małżonków w reżimie wspólności ustawowej*, "Nowe Prawo" 1990, Nr 10-12, s. 119.

zapis lub darowiznę, chyba że spadkodawca lub darczyńca inaczej postanowił, 3) przedmioty majątkowe nabyte ze środków uzyskanych w zamian za przedmioty wymienione w dwóch punktach poprzedzających, 4) przedmioty majątkowe służące wyłącznie do zaspokajania osobistych potrzeb jednego z małżonków, 5) przedmioty majątkowe służące do wykonywania zawodu, jeżeli zostały nabyte ze środków należących do odrębnego majątku małżonka wykonywającego ten zawód; nie dotyczy to jednak przedmiotów służących do prowadzenia gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa, 6) prawa niezbywalne, 7) przedmioty uzyskane z tytułu odszkodowania za uszkodzenie ciała lub wywołanie rozstroju zdrowia albo z tytułu zadośćuczynienia za doznaną krzywdę; nie dotyczy to jednak renty należnej poszkodowanemu małżonkowi z powodu całkowitej lub częściowej utraty zdolności do pracy zarobkowej albo z powodu zwiększenia się jego potrzeb lub zmniejszenia widoków powodzenia na przyszłość, 8) wierzytelności o wynagrodzenie za pracę lub za inne usługi świadczone osobiście przez jednego z małżonków, 9) przedmioty majątkowe uzyskane z tytułu nagrody za osobiste osiągnięcia jednego z małżonków, 10) prawa autorskie twórcy, prawa twórcy wynalazku, wzoru lub projektu racjonalizatorskiego.

Należy podkreślić, że art. 33 k.r.o. zawiera *numerus clausus* składników majątku odrębnego. Oznacza to, że do majątku odrębnego mogą przynależeć jedynie te przedmioty, które zostały wyraźnie wymienione w art. 33. Wszystkie pozostałe składniki majątkowe wchodzą w skład majątku wspólnego²⁹.

Wydaje się, że niepotrzebnie umieszczono przykłady przedmiotów majątkowych wchodzących w skład majątku wspólnego. Wątpliwości budzi zwłaszcza wymienianie w art. 32 § pkt 2 dochodów z majątku wspólnego, jak i z majątków odrębnych jako składników majątku wspólnego. Za dochody z majątku odrębnego można bo-

²⁹ Bez wątplenia wpływ na obecną regulację art. 32 i 33 k.r.o. wywarło stanowisko W. Woltera (*Wspólny majątek małżonków de lege ferenda*, "Państwo i Prawo" 1957, z. 10, s. 558 i nn.). Autor opowiadając się za przyjęciem w polskim systemie prawa ustroju wspólności dorobku z wyróżnieniem majątku wspólnego i majątków odrębnych uznał, że technika legislacyjna nakazuje, aby określić tylko jedną z tych grup, a tym samym pozostałe składniki będą należały do drugiej grupy. Autor opowiedział się za podaniem katalogu składników majątku odrębnego z możliwością zaliczenia do tego majątku przedmiotów majątkowych w drodze analogii (tamże, s. 562).

wiem uznać przedmioty majątkowe nabyte w wyniku surogacji (art. 33 pkt 3 k.r.o.), czy też przedmioty majątkowe służące wyłącznie do zaspokajania osobistych potrzeb jednego z małżonków (art. 33 pkt 4), które będą przynależały do majątku odrębnego.

Do chwili obecnej kodeks rodzinny i opiekuńczy był kilkakrotnie nowelizowany³⁰. Żadna z tych nowelizacji nie zmieniła jednak ustroju ustawowego. Kwestii stosunków majątkowych małżonków dotyczyła głównie pierwsza nowelizacja z 1975 r.³¹, która zwiększyła ochronę majątkową małżonka, gdy dłużnikiem jest drugi małżonek (art. 41 § 3 k.r.o.). Skreślono także art. 44 przewidujący odpowiedzialność za zobowiązania współmałżonka także po ustaniu wspólności majątkowej.

Twórcom kodyfikacji z 1964 r. chodziło przede wszystkim o doprecyzowanie poszczególnych przepisów kodeksu rodzinnego, których wykładnia nastęrczała dużo trudności. I tak precyzyjniej określono składniki majątku wspólnego (art. 32 k.r.o.) oraz enumeratywnie wymieniono składniki majątku odrębnego (art. 33 k.r.o.). Przed wejściem w życie nowej kodyfikacji zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie trwały spory, czy np. wynagrodzenie za pracę jest dorobkiem, a tym samym wchodzi w skład majątku wspólnego, czy też jest traktowane jak majątek osobisty³². Kodeks rodzinny i opiekuńczy wyraźnie stwierdził, iż pobrane wynagrodzenie za pracę wchodzi w skład majątku wspólnego (art. 32 § 2 pkt 1 k.r.o.). Kodyfikacja z 1964 r. wprowadziła ponadto instytucję surogacji majątkowej, która dotychczas nie uregulowana ustawowo, była dopuszczona przez praktykę w szerokim zakresie³³. Precyzyjne wymienienie składników majątku odrębnego miało na celu usunięcie dotychczasowych wątpliwości³⁴.

³⁰ Zmiany te omawia K. Pietrzykowski, *Ocena stanu prawa rodzinnego w Polsce*. "Przegląd Legislacyjny" 2001, nr 3, s. 175 i nn.

³¹ Zob. ustawa z dnia 19 grudnia 1975 r. o zmianie ustawy kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. Nr 45, poz. 234).

³² Por. m.in. W. Wolter, *Majątek wspólny i majątki odrębne małżonków pod rządą wspólności ustawowej*, "Nowe Prawo" 1965, Nr 2, s. 110.

³³ Por. S. Gross, *Stosunki majątkowe między małżonkami*, "Nowe Prawo" 1966, nr 11, s. 1376.

³⁴ Dotychczasowy termin "majątek osobisty" został zastąpiony terminem "majątek odrębny". Tamże.

Te wszystkie zmiany, mające na celu doprecyzowanie przepisów dotyczących ustawowego ustroju małżeńskiego, w żadnym wypadku nie podważyły sensowności ustroju wspólności dorobku, jako ustroju ustawowego. Uznano, że najbardziej odpowiednim ustrojem dla rodzin pracowniczych jest ustrój wspólności dorobku, umowną rozdzielną majątkową zachowano głównie z myślą o stosunkach wiejskich³⁵.

V

Po 1989 roku, kiedy to w Polsce dokonane zostały zmiany ustrojowe i gospodarka centralnie sterowana z minimalnym udziałem własności prywatnej, zastąpiona została przez gospodarkę wolnorynkową, powszechnie przyjęto stanowisko o konieczności zmiany przepisów k.r.o. regulujących małżeńskie stosunki majątkowe³⁶.

Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego przygotowała projekt, opublikowany w 2000 r.³⁷, ustawy zmieniającej kodeks rodzinny i opiekuńczy. Celem proponowanych zmian jest dostosowanie stosunków majątkowych między małżonkami do ustroju gospodarczego w III Rzeczypospolitej³⁸.

Przyjęty bowiem w k.r.o. jako ustawowy, ustrój wspólności dorobku, został dostosowany do modelu gospodarki socjalistycznej, w którym działalność gospodarcza stanowiła domenę państwa, natomiast osoby prywatne w sposób marginalny, głównie prowadząc niewielkie warsztaty rzemieślnicze, mogły uczestniczyć w życiu gospodarczym. Sytuacja diametralnie zmieniła się po roku 1989, kiedy to dominującą rolę zaczęła odgrywać własność prywatna. Małżonkowie prowadzący działalność gospodarczą zetknęli się

³⁵ Tamże, s. 1386.

³⁶ T. Smyczyński, (*Kierunki reformy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, "Kwartalnik Prawa Prywatnego" 1999, z. 2, s. 299) podkreślając konieczność nowelizacji kodeksu rodzinnego i opiekuńczego zaznacza, że za najpilniejsze zadanie należy uznać reformę ustrojów majątkowych małżonków.

³⁷ Projekt ten został zamieszczony w "Przeglądzie Legislacyjnym" 2000, nr 2, s. 169 i nn. W nikłym stopniu w zmienionej wersji z 7 lutego 2001 r. został opublikowany w "Studiach Prawniczych" 2000, nr 3-4, s. 159 i nn.

³⁸ Zob. K. Gonera, Zbigniew Radwański, *Sprawozdanie z działalności Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego*, "Państwo i Prawo" 2000, z. 4, s. 8 i n.

z dotychczas niespotykanymi problemami dotyczącymi np. zarządu przedsiębiorstwem rodzinnym, czy też odpowiedzialności swoim majątkiem za długi spowodowane prowadzeniem działalności gospodarczej.

Doktryna uznawała powszechnie za trzy podstawowe wady obecnie obowiązującego ustroju wspólności dorobku: 1. trudności w kwalifikowaniu nabywanych praw do majątków małżonków, 2. skomplikowane reguły zarządu majątkiem wspólnym, 3. niekorzystne dla wierzycieli zasady zaspokajania z majątku wspólnego małżonków swoich wierzycieli³⁹. Omawiany projekt ma za zadanie wyeliminowanie, o ile jest ono możliwe, powyższych niedogodności.

Projekt zachowuje jako ustawowy ustrój wspólności dorobku (art. 31 § 1 Projektu). Podobnie jak w k.r.o. określone zostały składniki majątku wspólnego małżonków w postaci dochodów z pracy i działalności zarobkowej małżonków oraz dochodów z majątków małżonków (art. 31 § 2 pkt 1-2 Projektu). Pewnym *novum* jest natomiast wskazanie wprost jako składników majątku wspólnego środków zgromadzonych na rachunku otwartego lub pracowniczego funduszu emerytalnego każdego z małżonków (art. 32 § 2 pkt 3 Projektu).

Zmiany dotyczą majątku odrębnego, który został nazwany majątkiem osobistym. I tak składnikiem tego majątku są m.in. “prawa majątkowe wynikające z majątkowej wspólności łącznej podlegającej odrębnym przepisom” (art. 33 pkt 3). Wprowadzono także zasadę surogacji zupełnej. Dodano bowiem do art. 33 pkt 11, zgodnie z którym w skład majątku osobistego wchodzi: “przedmioty majątkowe nabyte w zamian za składniki majątku osobistego, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej”.

Warto przy tym zaznaczyć, że wśród gremiów przygotowujących projekty ustaw nie było po 1989 r. zgodności co do wyboru małżeńskiego ustroju ustawowego. I tak w wydanej 8 lutego 1996 r. uchwale Rada Legislacyjna opowiedziała się za wprowadzeniem do

³⁹ Por. A. Dyoniak, *Funkcjonowanie ustawowego ustroju majątkowego małżeńskiego w odniesieniu do rodzin zakładów produkcyjnych*, “Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1985, z. 1, s. 70.

polskiego systemu prawa ustroju wspólności dorobku⁴⁰. Uznano bowiem, że ustrój ten jest “w pełni zgodny z zasadą równouprawnienia małżonków”⁴¹. Ma przewagę nad ustrojem wspólności dorobku, gdyż bardziej precyzyjnie reguluje problematykę zarządu majątkiem wspólnym oraz odpowiedzialność za długi⁴². Zdaniem Komisji “obecne realia gospodarcze uzasadniają przywrócenie tego ustroju jako ustroju ustawowego”⁴³.

Również wśród przedstawicieli doktryny nie ma zgody co do zachowania ustroju wspólności dorobku jako ustroju ustawowego. Jak zauważa T. Smyczyński: “Dzisiaj przeważa chyba przekonanie, iż wprowadzenie tego ustroju majątkowego jako ustroju ustawowego może spotkać się z niezrozumieniem społeczeństwa przyzwyczajonego do ustawowej wspólności dorobku istniejącej w Polsce od 50 lat”⁴⁴. Sam jednak uczony opowiada się *de lege ferenda* za przyjęciem jako ustawowego, ustroju podziału dorobku⁴⁵. Niektórzy z autorów widzą także ustrój rozdzielności majątkowej jako ustrój ustawowy⁴⁶. Nie ulega wątpliwości, iż dyskusja dotycząca wyboru ustroju ustawowego będzie jeszcze długo toczyła się w doktrynie. Nie można także zapomnieć o głosie organizacji społecznych, w tym zwłaszcza organizacji kobiecych, które z pewnością poświęcą dużą uwagę proponowanym regulacjom stosunków majątkowych małżonków.

VI

Obserwując ewolucję ustawowego ustroju majątkowego małżonków po II wojnie światowej, możemy zauważyć tendencję zmierzającą do powstania jak największej wspólności majątkowej. Dekret

⁴⁰ Stanowisko Rady Legislacyjnej w sprawie stanu ustawodawstwa regulującego sytuację majątkową członków rodziny, “Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1996, z. 4, s. 781 i n.

⁴¹ Tamże, s. 782.

⁴² Tamże.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ T. Smyczyński, *Projekt ustawy zmieniającej małżeńskie prawo majątkowe*, “Studia Prawnicze” 2000, z. 3-4, s. 154.

⁴⁵ Tamże, s. 158.

⁴⁶ Por. m.in. K. Pietrzykowski, *Ocena stanu prawa*, s. 179.

z 1946 r., opierając się na wynikach prac przedwojennej Komisji Kodyfikacyjnej, za ustrój ustawy uznał ustrój podziału dorobku. Kodeks rodzinny z 1950 r., którego powstanie było skorelowane z kodeksem czechosłowackim, wprowadził podobnie jak w ZSRR ustrój wspólności dorobku jaki ustrój ustawy. Uznano bowiem, że ustrój ten najlepiej chroni interesy kobiety pracującej w domu i wychowującej dziecko, a przede wszystkim, dostosowany jest do gospodarki socjalistycznej, gdzie przeważa własność państwowa, a własność prywatna odgrywa marginalną rolę.

Uchwalony w 1964 r. kodeks rodzinny i opiekuńczy zachował jako ustrój ustawy ustrój wspólności dorobku. W porównaniu z kodeksem z 1950 r. bardziej szczegółowo określono natomiast składniki majątku wspólnego (art. 32 k.r.o.) jak i odrębnego (art. 33 k.r.o.). Dokonana w 1975 r. nowelizacja Kodeksu przyczyniła się m. in. do wzrostu znaczenia majątku wspólnego kosztem majątków odrębnych małżonków.

Po 1989 roku, kiedy to Polska stała się krajem o gospodarce wolnorynkowej, doktryna zaczęła podkreślać wady ustroju wspólności dorobku, a zwłaszcza: trudności w zakwalifikowaniu przedmiotów majątkowych do majątków małżonków, niejasne reguły zarządzeniem majątkiem wspólnym oraz niekorzystnie dla wierzycieli zasady odpowiedzialności majątkiem wspólnym za zobowiązania. Powstały w 2000 r. projekt ustawy zmieniającej kodeks rodzinny i opiekuńczy zachowuje jako ustawy ustrój wspólności dorobku, wprowadzając równocześnie zmiany, które mają wykluczyć, lub też zminimalizować wady ustroju wymienione powyżej.

Celem niniejszego opracowania nie jest udzielanie odpowiedzi na pytanie, który z małżeńskich ustrojów majątkowych byłby najlepszy *de lege ferenda*, jako ustrój ustawy. *Prima facie*, chociaż zagadnienie to wymaga dalszych badań, ustrojem tym powinien pozostać ustrój wspólności dorobku, odpowiednio dostosowany do potrzeb gospodarki rynkowej. Ustrój ten bowiem od ponad 50 lat tkwi w "świadomości społeczeństwa", a zwłaszcza prawo rodzinne powinno być wolne od wszelkich gwałtownych zmian.